

УДК 623.64 (477.52)

А.О. Корнус

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ТОПОГРАФІЧНІ ПЛАНИ ХVІІІ-ХІХ СТОЛІТЬ У ЗІБРАННІ ПУТИВЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті викладено результати роботи з картографічною колекцією Путивльського краєзнавчого музею. Основна частина колекції – це геометричні плани ХІХ століття, складені на різні території колишнього Путивльського повіту. Окремі плани є копіями більш давніх, виконаних у ХVІІІ столітті у період Генерального межовання. Більшість із них є кадастровими і створені з метою урегулювання земельних питань, що виникали внаслідок придбання державними селянами земельних наділів згідно із земельною реформою 1861 року.

Ключові слова: Путивльський краєзнавчий музей, топографічний план, картографічна колекція.

A. Kornus

TOPOGRAPHICAL PLANS OF XVIII-XIX CENTURIES IN THE COLLECTION OF THE PUTIVL' MUSEUM

The paper presents the results of work with a cartographic collection of the Putivl' museum. The main part of the collection includes XIX century geometric plans, showing different parts of the former Putivl' district. Some plans are copies of the older, ones, made in the XVIII century during the General land survey. Most of them are cadastre plans created to resolve land issues that arose from the acquisition of the land holdings by state peasants according to the land reform of 1861.

Keywords: Putivl' museum, topographical plan, cartographic collection.

A.A. Корнус

ТОПОГРАФИЧЕСКИЕ ПЛАНЫ ХVІІІ-ХІХ ВЕКОВ В СОБРАНИИ ПУТИВЛЬСКОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

В статье изложены результаты работы с картографической коллекцией Путивльского краеведческого музея. Основная часть коллекции – это геометрические планы ХІХ века, составленные на разные территории бывшего Путивльского уезда. Отдельные планы являются копиями более древних, выполненных в ХVІІІ веке в период Генерального межования. Большинство из них являются кадастровыми и созданы с целью урегулирования земельных вопросов, возникших в результате приобретения государственными крестьянами земельных наделов согласно земельной реформе 1861 года.

Ключевые слова: Путивльський краєзнавчий музей, топографічний план, картографічна колекція.

Вступ. Географічні карти та плани є невід'ємною частиною експозицій і фондів краєзнавчих музеїв. При цьому картографічний матеріал як в експозиціях, так і у фондах музеїв виконує певні функції, з'ясування яких у географічній літературі висвітлене недостатньо. Окрім географічних реалій, топографічні плани містять велику кількість іменних реалій (власників, землемірів, креслярів, канцелярських службовців, свідків, власників суміжних земель, місцевих урядовців тощо), що дає цінну інформацію для дослідження місцевої антропоміки, історії адміністративного устрою, землевпорядкування, економічних стосунків. Це робить топографічні плани надзвичайно цінними джерелами з практичної точки зору, адже вони дозволяють як прослідкувати розвиток картографічної науки на певній території, так і провести її історико-географічний аналіз у цілому. Цим і визначається актуальність нашої роботи.

Вихідні передумови дослідження. Публікації, які б висвітлювали тему географічних карт у музеях, – нечисленні [1, 2], хоча дослідити значення карт з точки зору їх практичного використання у таких специфічних умовах становить певний інтерес – це розширює уявлення про комунікативні

можливості карт [3]. Іншою передумовою до проведення нашого дослідження стала відсутність будь-якої опублікованої інформації про картографічну колекцію Путивльського музею, а сама колекція з моменту утворення музею належним чином не опрацьовувалась.

Мета нашого дослідження полягає у систематизації та комплексному опрацюванні картографічної колекції названого музею, зокрема її основної частини, яку складають кадастрові топографічні плани ХVІІІ-ХІХ століть. Ми висловлюємо подяку директору історико-культурного заповідника у м. Путивлі С.В. Тупику за допомогу в реалізації цієї мети.

Виклад основного матеріалу. Путивльський краєзнавчий музей знаходиться у структурі Державного історико-культурного заповідника у місті Путивлі, який створений на базі комплексу пам'яток історії та культури міста і його околиць. Загальна колекція заповідника налічує 17 тис. оригінальних експонатів; картографічна її частина невелика – близько 15 одиниць, ядро якої складають кадастрові та проектні плани ХІХ та початку ХХ століття.

Більша частина картографічної колекції зберігається у фондах музею, в експозиції демонструється лише декілька планів. Зокрема це два плани ХІХ сто-

ліття: план м. Путивля та план дачі села Бегощі. План міста Путивля виконано на стандартному аркуші у загальноприйнятому на той час для таких об'єктів масштабі: в 1 дюймі 100 саженой (близько 1: 8 500). План є достатньо детальним, на ньому кольоровим фоном нанесено житлові і незабудовані квартали, буквеними позначеннями зображено церкви і монастирі, важливі дерев'яні і кам'яні будівлі, адміністративні будинки, торговельні заклади й установи харчування, кузні та навіть караульні будки. Цікаво, що на плані відображені перспективи розвитку міста – вказано місця, де планувалося збудувати нові адміністративні будинки, магазини, заклади освіти, завод, заклади харчування. На плані зберігся автограф губернського землеміра.

План дачі села Бегощі виконано у тому ж масштабі, що і план міста. Як свідчить надпис на плані, створено його з метою показу земель, що переходять у наділ селянським власникам Бегощанського сільського товариства від поміщика графа О.М. Толстого. Цей план є важливим документом, який дозволяє прослідкувати деякі етапи кадастрового картографування. Зокрема на плані здійснено поділ на зручні, із зазначенням площ окремих видів

угідь (вигонів, дров'яного лісу, сінокосів та ріллі), та не зручні землі (під дорогами і вулицями, водними об'єктами і т. ін.). Також показані землевласники суміжних з картографованою територією земель. До плану додається квитанція про сплату вартості його виконання, датована 6 вересня 1801 р., підписана волосним головою і волосним писарем.

Варто зазначити, що такі кадастрові та проектні плани складають основу фондової частини картографічної колекції. Наприклад, у фондах музею зберігається подібний до попереднього кадастровий план земельної ділянки, що знаходилась у володінні церковнослужителів Соборно-Троїцької церкви села Вишівка Путивльського повіту. Помітно, що виконаний він більше «нашвидкуруч», але на ньому відображено цікавий поділ угідь за власниками: під різними цифрами показані землі церковнослужителів, диякона і священнослужителя – отця Миколая. У правому нижньому куті міститься приписка «План составил и участок обходил Главный межевщик Черниговской межевой палаты Д.О. Масленников».

Також у фондах зберігається ще один кадастровий план, точніше виковіювання з «Геометрического специального плана Курской губернии Путивльського уезда дачи, образовавшейся по специальному межеванию по названию Первой части пустоши Заньковой...», створене 10 листопада 1861 року, очевидно, через суперечку між власниками земель. На цій копії зазначається, що оригінальний план був створений 28 вересня 1782 року способом азимутальної засічки з використанням магнітних азимутів та нанесенням їх значень на план – «план сей сочинён по меридиану магнитной стрелки», більше того, вказується, що з часу його створення магнітна стрілка «отклонилась в восточную сторону на 4 градуса».

За цією копією плану також можна простежити, яка увага приділялася у той час справедливому вирішенню земельних питань та ролі картографічних матеріалів у цьому. Крім укладача плану та зацікавлених осіб, на ньому розписалися «депутат со стороны казны» уповноважений від Палати Державного майна колезький асесор Тьомін, а також його було посвідчено незацікавленими особами – «понятыми сторонними людьми». Що стосується пізнішої копії, то за від-

Рис. План дачі пустоші Бабій Долини (1873 р.)

сутності письмених «понятих сторонніх людей» на прохання останніх її точність засвідчив священник села Линове Я. Воскресенський. Як і попередні, цей план створено у масштабі: в 1 англійському дюймі 100 саженой.

Прекрасним експонатом є ще один *«Планъ гачи пуштоши Бабій Долины, владенія государственныхъ крестьянь Курской губерніи Путивльскаго уезда Бирюховской волости»*. Це також копія, видана у 1873 р. державним селянам села Нової Слободи, як свідчить надпис на ній, — *«на основаніи 36 статьи Высочайше утвержденныхъ 31 марта 1867 г. правил о владенныхъ записяхъ»*.

Копія знята з плану, виконаного чинами Межового корпусу у 1867 р. у вже звичному масштабі: в 1 дюймі 100 саженой. На відміну від попередніх, цей план оснащено графіком магнітних схилень, яке у той час становило 5,5°. Тут поєднані різні способи зображення: якісний фон, спосіб аралів, лінійні знаки; рельєф показано способом відмивки (рис.). У правому нижньому куті є надписи *«Съ подлиннаго копироваль топографъ Щуровскій»* і *«Съ подлиннымъ верно. Заведующій межевыми работами Егоровъ»*.

Не менш цікавим є план Бочечанської лісової дачі, що належала Путивльському Молченському монастирю. План створений у 1895 році виконуючим обов'язки лісничого Рильського лісництва Курської губернії Ф. Рожковським і засвідчений настоятелем монастиря. План передає розподіл вкритих і не вкритих лісовою рослинністю земель, а відтінками основних кольорів зображується віковий склад лісових насаджень. Цей експонат цікавий ще й тим, що є пам'яткою природоохоронної справи, адже створений він як додаток до плану господарства, затвердженому на засіданні Курського лісоохоронного комітету 5 вересня 1895 р. Про це свідчить надпис, зроблений від руки членом цього комітету Картеєвим, засвідчений гербовою печаткою. План створено на спеціальному типографському аркуші, оснащеному компасною розою сторін горизонту, у масштабі 1: 8 400. Це єдиний план цього періоду з колекції музею, де масштаб зазначено не у дюймах та сажених, а в сантиметрах.

Оригінальною частиною картографічної колекції заповідника є два проектні плани початку ХХ століття. Один з них — проект на будівництво селянкою П.С. Рекуною одноповерхового дерев'яного, на кам'яному фундаменті, житлового будинку на вул. Груньській у м. Путівлі, складений М. Виходцевим. Проект включає картографічну частину — план садибної ділянки із зазначенням розмірів останньої, з показаним майбутнім будинком і суміжними зем-

леловодіннями у масштабі: в 1 англійському дюймі 10 саженой. Крім цього, проект містить зображення фасадної частини будинку з брандмауером у масштабі: в 1 дюймі 2 сажени. На зворотній частині плану міститься рукописний дозвіл від 7 вересня 1902 р. на проведення зазначеного у проекті будівництва, підписаний міським Головою Путівля, членами та секретарем міської управи, засвідчений її печаткою. Наприкінці зазначається, що забудова має бути *«произведена ... во всемъ согласно утвержденного проекта плана и фасада»*, а за порушення цієї вимоги на забудовника чекало покарання *«... в 66 статье Устава о наказаниях налагаемых мировыми судьями определенное»*.

Другий план цікавий тим, що він єдиний у колекції, виконаний приватним землеміром. Це план земельної ділянки із садибою і вигоном у с. Малушине Путивльського повіту Курської губернії, що належала К.В. Буколовій. План створений *«нашвидкуруч»*, про що свідчать виправлені тут же (поверх основного тексту) описки, на спеціальній тканині. Призначений він для укладання договору продажу цієї ділянки дворянину О.П. Юденкову. Складено його у 1913 році у звичному масштабі: в 1 англійському дюймі 100 саженой. Як зазначається у нижній частині аркуша *«Въ натуре измеряль и планъ составилъ частный землемеръ Г. Кнышевъ»*.

Висновки. Як бачимо, Путивльський краєзнавчий музей має невелику, але цікаву картографічну колекцію, основу якої складають кадастрові та проектні плани ХІХ і початку ХХ століття. Декілька планів є точними копіями більш ранніх геометричних планів ХVІІІ століття, за якими можна оцінити рівень картографічних творів періоду Генерального межування. Більшість планів є оригінальними, частина їх виконана у єдиному примірнику. Найбільш розповсюдженим є масштаб: в 1 англійському дюймі 100 саженой (1: 8 500).

Топографічні плани належать до картографічних джерел, які мають комплексний характер і поєднують у собі елементи писемних та зображувальних джерел, тобто є комплексними. Подальші перспективи їх дослідження бачаться у системному підході до вивчення картографічних матеріалів, що поєднував би аналіз графічної частини (картографічного зображення), статистичних даних та словесного тексту, який саме в даному різновиді картографічних джерел складає значну, а іноді — домінуючу, частину загальної інформативності.

**Рецензент — доктор географічних наук,
професор Б.М. Нешатаєв**

Література:

1. Буличова В.В. Картографічна колекція Харківського історичного музею // 16 Сумцовські читання: Конф., присв. 90-річчю з часу заснування Харків. історич. музею. — Харків, 2010 [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2010/article.html?n=132>

2. Синельник І. Картографічні матеріали у фондах Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського та державного архіву Чернігівської області / І. Синельник // Історико-географічні дослідження в Україні. — 2006. — № 9. — С. 179-186.

3. Шевченко В.О. Карти в експозиції Новгород-Сіверського краєзнавчого музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» / В.О. Шевченко, П.В. Проворзін // Картографія та вища школа. — 2004. — Вип. 9. — С. 148-151.

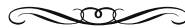
УДК 911.3 : 33 (477.52)

О.Г. Корнус

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

В.Д. Шищук

Сумський державний університет

КАРТОГРАФУВАННЯ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ОБЛАСНОГО РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті висвітлюються сутність і особливості картографування захворюваності населення. Доведено необхідність використання картографічної інформації, що показує рівень захворюваності населення на різні нозології в розрізі адміністративних районів. Наведено приклади медико-географічних карт, побудованих з використанням різних способів зображення. У процесі дослідження створено серію медико-географічних карт: «Рівень захворюваності населення Сумської області на онкологічні хвороби», «Групування районів Сумської області за рівнем захворюваності школярів 2-8 класів на сколіоз та порушення постави» та інші.

Ключові слова: медико-географічні карти, захворюваність, картографування.

O. Kornus, V. Shyshchuk

MAPPING OF POPULATION MORBIDITY IN THE ADMINISTRATIVE REGION (ON THE EXAMPLE OF SUMY REGION)

The article considers the nature and characteristics of morbidity mapping. The necessity to use cartographic data showing the incidence rate of the population at different nosologies as per administrative districts has been proved. The examples of medical-geographical maps constructed with the use of different images have been given. During the study, a series of medical and geographic maps has been created: «The morbidity rate of oncological diseases in Sumy region», «Grouping of Sumy region areas in terms of morbidity of 2-8 forms schoolchildren with scoliosis and incorrect posture», etc.

Keywords: medical geographic maps, morbidity, mapping.

О.Г. Корнус, В.Д. Шищук

КАРТОГРАФИРОВАНИЕ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ОБЛАСНОГО РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ СУМСКОЙ ОБЛАСТИ)

В статье освещаются сущность и особенности картографирования заболеваемости населения. Доказана необходимость использования картографической информации, показывающей уровень заболеваемости населения на различные нозологии в разрезе административных районов. Приведены примеры медико-географических карт, построенных с использованием различных способов изображения. В процессе исследования создана серия медико-географических карт: «Уровень заболеваемости населения Сумской области на онкологические болезни», «Группировка районов Сумской области по уровню заболеваемости школьников 2-8 классов на сколиоз и нарушения осанки» и другие.

Ключевые слова: медико-географические карты, заболеваемость, картографирование.